

İKTİSAT BİLİMİ AÇISINDAN YOLSUZLUK OLGUSU: ARZ - TALEP ANALİZİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ¹

Ahmet Yılmaz ATA²
Tuğçe DALLI³

Öz

Kamu gücünün kişisel çıkar sağlamak amacıyla kötüye kullanılması olarak tanımlanan yolsuzluk, ekonomik, sosyal, hukuki, kültürel ve politik olmak üzere pek çok unsurdan oluşabilen önemli bir sorundur. Antik çağdan günümüze hemen hemen her toplumda görülen yolsuzluk olgusunun irdelenmesi ve uygun çözümlerinin yapılabilmesi için bu olguyu ortaya çıkaran etkenlerin neden sonuç ilişkisi kapsamında incelenmesi gerekmektedir. Bir iktisadi olgunun, nasıl ortaya çıktığı ve bu olguya yönelik gerçekleştirilebilecek optimal politikaların neler olması gerektiği konularında iktisat biliminin yol gösterici olarak kullanabileceği en bilinen yöntem, arz- talep mekanizmasıdır ki bu yöntem yolsuzluk olgusu ile ilgili olarak da önemli tespitler yapılabilmesine katkı sunmaktadır. Bu bakış açısıyla hazırlanan bu çalışmada, "arz ve talep", mekanizması yönteminden yararlanılarak yolsuzluk olgusunun analizi gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Arz, Talep

Jel Sınıflandırması: D73, B1, B10

THE FACT OF CORRUPTION IN TERMS OF ECONOMICS: INVESTIGATION WITHIN THE SCOPE OF SUPPLY-DEMAND ANALYSIS

Abstract

Corruption, defined as the abuse of public power for personal gain, is an important problem that can consist of many elements, including economic, social, legal, cultural and political. In order to examine the phenomenon of corruption, which has been seen in almost every society from ancient times to the present day, and to make appropriate analyses, the factors that reveal this phenomenon must be examined within the scope of cause and effect relationships. The most well-known method that economics can use as a guide on how an economic phenomenon emerges and what the optimal policies for this phenomenon should be is the supply-demand mechanism, which contributes to making important determinations about the phenomenon of corruption. In this study prepared from this perspective, the phenomenon of corruption will be analyzed by using the "supply and demand" mechanism method.

Keywords: Corruption, Supply, Demand

Jel Classification: D73, B1, B10

¹Bu çalışma Ata (2009)'nın "Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme" isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

²Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, yilmazata75@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5928-8801>

³YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, dallitugce1@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5862-1964>.

Atıf/ To Cite: Ata, A. Y. & Dalli, T. (2023). İktisat Bilimi Açısından Yolsuzluk Olgusu: Arz-Talep Analizi Kapsamında İncelenmesi. *Journal of Economics and Research*, 4(2), 35-46.

GİRİŞ

Analitik düşünme yöntemi olan iktisat bilimi, bireysel ve toplumsal yaşamın her alanına uygulanabilmektedir. Ekonomi öncelikle insanlarla ilgilenir ve bir "sosyal bilimdir". Bireyi ve toplumu ilgilendiren her konu ekonominin araştırma ve analiz kapsamına girmektedir. İktisatçıların son dönem araştırmalarına bakıldığında iktisattaki araştırma konularının çeşitliliği ve disiplinler arası araştırmaların zenginliği dikkat çekmektedir. Günümüzde iktisat bilimi spordan sağlığa, dilden eğitime, göçten hukuka, evlilikten aile yapısına, anayasal düzenden politikaya, siyasetten dine kadar pek çok değişik konularda ve farklı disiplinler alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir (Güvel, 2004b: 3). İktisadın araştırma kapsamına giren konularından bir tanesi de "yolsuzluk" olgusudur.

Yolsuzluğun ekonomi literatüründe yeni gelişen bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Yolsuzluk sorunu 1960'lı yıllara kadar tarih, sosyoloji, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve hukukun kapsamlı araştırmalarının konusu olmuştur. İktisat biliminin yolsuzluk olgusuna ilgisi ve bu alandaki araştırmaları yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlamış ve daha sonra bu alanda kapsamlı çalışmalar yapılmasına neden olmuştur (Abed ve Gupta, 2002: 3). Bu çalışmalarda, özellikle yolsuzluğun ekonomik sonuçları üzerine odaklanılmakla birlikte yolsuzluğun ekonomik nedenleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle de Becker (1968); Rose-Ackerman (1975); Klitgaard (1988) ve Tanzi'nin (1998) bu alandaki çalışmaları, iktisat-yolsuzluk literatürünün gelişimine ve yaygınlaşmasına rehberlik etmiştir.

Literatürde yolsuzluğun birçok bilimsel tanımı bulunmaktadır. Genel kabul gören tanıma göre yolsuzluk, "kamu gücünün özel kazanç amacıyla kötüye kullanılması"dır. Yolsuzluğun daha geniş bir tanımı, "kamu gücü" ile sınırlı olmamak üzere, "herhangi bir makamın kişisel kazanç için kötüye kullanılmasını" içerir. Mevcut kaynakların kullanımında tekel yetkisine sahip olan yetkililerin, görevleriyle ilgili konularda tek başına karar alma yetkisini kötüye kullanması ve hesap verme mekanizmasının bulunmaması, bu süreçte kendi çıkarlarını gözetmesi, yolsuzluğa yol açmaktadır (Güvel ve Ata, 2009: 126).

Yolsuzluk en kabul görmüş tanımla "Kamusal gücün özel amaçlar için kötüye kullanılması"dır (Gray ve Kaufman, 1998: 7; Rose-Ackerman, 1999: 91; Bardhan, 1997: 1321; Klitgaard, 1988: 23; Lambsdorff, 2007: 16). Yolsuzlukla ilgili faaliyetlerin ortaya çıkmasına, birçok ekonomik, politik ve sosyal dinamikler zemin hazırlamaktadır.

Yolsuzluk kültürel ve bireysel bir ahlaki konu olmasına rağmen ekonomik ve politik hayatta da önemli bir konu haline gelmektedir (Andving vd., 2000: 9; Luo, 2004: 121). Bu anlamda yolsuzluk, etik açıdan sadece sosyolojik bir olgu olarak değil, aynı zamanda toplumsal refah ve kalkınmaya etkisi nedeniyle ekonomik bir olgu olarak da görülmektedir (Andving vd. 2000: 9; Luo, 2004: 121).

Yolsuzluk, eski çağlardan beri hemen hemen her toplumda gözlemlenen bir olgu olmasına rağmen, ölçülmesinin zorluğu, yolsuzluğun ekonomik nedenleri ve sonuçlarına ilişkin ampirik araştırmaların yapılmasını engellemiştir. Bu durum ekonomi alanında bu alanda yapılan araştırmaların sınırlı olmasına yol açmıştır. Yolsuzluk olgusuna ilişkin temel ekonomik bilgi yeterli değildir. Bu bilgi ise yolsuzluk olgusunu esas olarak rant arama davranışı bağlamında değerlendirmekte ve hükümet düzenlemelerinden kaynaklanan rant kavramının da yolsuzluğun bir nedeni olduğunu vurgulamaktadır.

Ancak veri tabanlarının sayısının artması, istatistiksel veri kaynaklarına erişimin sağlanması ve yolsuzluğun ölçülmesine yönelik öncü araştırmaların artmasıyla birlikte, "yolsuzluk ekonomisi" üzerine ampirik araştırmaların miktarında da bir artış olmuştur (Mauro, 1998: 11). Bu çalışmalar esas olarak yolsuzluğun ve yolsuzluğun nedenlerini ve

sonuçlarını oluşturan bir veya daha fazla faktör arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır (Ata, 2009: 268).

İktisat biliminin yolsuzluk konusuna ilgisinin birkaç alanla birlikte başladığı söylenebilir. Özellikle de ekonomik gelişme ve bunun yolsuzlukla ilişkisi, bu alanda araştırılan en yoğun başlık olarak dikkat çekmektedir. Yolsuzluğun ekonomik analizi, Becker (1968) ve Rose-Ackerman'ın (1975) 1975'te öncülüğünü üstlendiği ve ilerleyen zamanlarda da birçok iktisatçı tarafından yapılan teorik çalışmalarla başlamıştır. Rasyonel bireyin temel alınması ve bu rasyonel bireyin faydasını arttırmak amacıyla yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmeye yönelmesi bu çalışmaların ortak noktasını oluşturmaktadır (Andving, 1991, 58-59; Morgan, 1998: 12).

Öte yandan, bir ekonomik olgunun nasıl oluştuğunu, bu olguya ilişkin optimal politikanın ne olması gerektiğini ve bu politikanın sonuçlarını belirlemek için iktisat biliminin rehber olarak kullanabileceği yöntemlerden en bilineni "arz ve talep" mekanizmasıdır. (Mankiw, 1998: 51). Bu çalışmada yolsuzluk olgusunun analizi "arz ve talep" mekanizması yöntemi kullanılarak gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda öncelikle yolsuzluğun arz fonksiyonu ve yolsuzluğun talep fonksiyonu ele alınacak, ardından yolsuzluğun denge düzeyi hakkında bilgi verilerek yolsuzluğa yol açan faktörler ve etkenler tespit edilecektir. Ayrıca yolsuzluğa yol açan faktör ve unsurlardan hareketle yolsuzlukla mücadelede neler olması gerektiği konusunda bu şekilde sonuçlar çıkarılacaktır.

1. ARZ-TALEP MEKANİZMASI YÖNTEMİ İLE YOLSUZLUK DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ

İktisadın birçok konuda olduğu gibi yolsuzluk olgusunda da "arz-talep" mekanizması yöntemini kullanarak önemli çıkarımlarda bulunduğu söylenebilir. Bu çerçevede, yolsuzluk faaliyetlerine girişecek kişi veya grupların kararları, optimal yolsuzluk düzeyinin belirlenmesi, yolsuzluk faaliyetleri sağlayan kişilerin arz ve talep fonksiyonu analiz edilebilir (Güvel, 2004b: 48; Broadman ve Recanatini, 2002:39).

Tanzi (1998) yolsuzluğa ilişkin gerçekçi ve kapsamlı bir çalışmanın her şeyden önce, bu olgunun, yolsuzluk faaliyetleri talep eden kamu çalışanları ve bu faaliyetleri gerçekleştirmek için belirli bir ücret talep edenler arasında mevcut olduğunun açık bir şekilde kabul edilmesiyle başlaması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle yolsuzluk piyasasının arz tarafında, görevini suistimal edip rüşvet alan kamu görevlisi-bürokrat, talep tarafındaysa kamu görevlisine rüşvet teklif eden kişiler veya gruplar yer almaktadır (Andving ve Moene, 1990: 64). Dolayısıyla bu arz ve talep cephesinin dengeye geldiği nokta, rüşvetin (yolsuzluğun piyasa fiyatı) ve optimal yolsuzluk düzeyinin denge değerini göstermektedir (Güvel, 1998b: 29). Rüşvet, yolsuzluğu talep eden tarafa belirli bir maliyet yüklerken yolsuzluğu arz eden tarafa ise hem nakdi hem de gayri nakdi çıkar sağlamaktadır (Çelen, 2007: 36).

Yolsuzluk için de arz-talep unsurlarından oluşan bir piyasa durumu mevcut olsa da, ekonomideki arz ve talep analizinde olduğu gibi bu piyasanın dinamikleri (arz ve talep) açısından da fiyat (rüşvet) önemlidir. Yolsuzluk faaliyetlerinin uygulanmasında yolsuzluğun arz ve talep fonksiyonunun esnekliğini çeşitli teşviklerin belirlediği söylenebilir. Rüşvet veren kişiler kamu çalışanından herhangi bir şey talep ederek (maliyeti düşürüp faydayı arttırmak gibi) kendi iradesiyle rüşvet vermek istemektedir. Kamu görevlisinin ise satabileceği (örneğin yetki gibi) bir şey bulunmaktadır. Nitekim kamu görevlisi, girdiği risk ve çabanın karşılığının ödenmesini istemektedir (Tanzi, 1998: 587). Bu tercih ve politikaların sonucunda, yolsuzluğun talep ve arz fonksiyonlarıyla belirlenen optimal

yolsuzluk ve rüşvet düzeyi ortaya çıkmakta ve bu durum, yine kamu otoritesinin politikalarıyla değişebilmektedir. Bu değişim de, yolsuzluğun talep ve arz fonksiyonlarının, kamu otoritesi tarafından belirlenen politikalara hangi yönde ve oranda tepki vermesi neticesinde belirlenir.

1.1. Yolsuzluk Arz Fonksiyonu

Yolsuzluğu arz eden kişi veya grupların, yasa dışı veya etik olmayan davranışlar sonucunda bir miktar gelir elde eden kamu görevlileri olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Aslında çalıştığı bir kurumda yetkisini kullanarak karşı tarafa belli bir menfaat karşılığında haksız avantaj sağlayan kimsenin yolsuzluk teşkil ettiği ifade edilebilir. Bu yetkiler öncelik verme, faydaları artırma ve maliyetleri azaltma şeklinde olabilir (Çelen, 2007: 36).

“Yolsuzluğun arz fonksiyonu” kamu görevlilerinin, yolsuzluk faaliyetinde bulunup bulunmamasında gerekli dürtü ve fırsatların neler olduğunu açıklamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle yolsuzluk yapan kişinin *beklenen net kazancını maksimize etme* amacıyla hareket ettiği varsayılmaktadır. Bentham’a göre; “*insanı sapkın davranışa iten güç, suçun kârıdır; suç işlemesini engellemek için kullanılan güç ise cezanın acısıdır. Bu güçlerden birincisi ne kadar büyükse suç işlenecektir; ikincisi büyükse suç girişiminde bulunulmayacaktır*” (Güvel, 2004b: 48-49). Yolsuzluk bir tür suç olarak algılanırsa yolsuzluğun arz fonksiyonu, bu faaliyetin gerçekleştirilmesiyle elde edilecek faydanın (kâr) katlanılacak maliyetten (zarar) fazla olması şartıyla ortaya çıkmaktadır (Zhong ve Shu, 2004: 4).

Bu kapsamda yolsuzluğun *arz fonksiyonu* Denklem (1)’de gösterildiği gibidir (Rose-Ackerman, 1975: 189-190):

$$G(X) = X - J(X) - R(X) \quad (1)$$

Denklem (1)’de, “ $J \geq 0$ ” ve “ $R \geq 0$ ” olmakla birlikte “ $G(X)$ ” kamu görevlisinin kazancını, “ $J(X)$ ” *beklenen ceza miktarını*, “ $R(X)$ ” ise rüşvet almanın sonucunda oluşacak ahlâki ve reel maliyeti göstermektedir.

$$X \geq J(X) + R(X) \text{ veya } G(X) \geq 0 \quad (2)$$

Buna göre Denklem (2)’de gösterildiği gibiyse kamu çalışanı rüşvet alacaktır. Eğer böyle bir durum oluşmuyorsa rüşvet almayacak dolayısıyla yolsuzluk da gerçekleşmeyecektir.

Öte yandan, Andving ve Moene’nin (1990) diğer kamu çalışanlarının da davranışlarını dikkate alarak yaptıkları bir çalışmada, yolsuzluğun farklı bir arz fonksiyonunu elde etmişlerdir. Bununla birlikte kamu çalışanlarını “yolsuzluk yapan (y) ve yapmayan (1-y)” biçiminde iki gruba ayırmışlardır. Yolsuzluk yapmaları durumunda her bürokratin katlanacağı maliyet, birbirinden farklı olmaktadır. Bunun nedenini bürokratların buldukları mevkilerin farklılığı ve ahlâki yapılarının farklılığı oluşturmaktadır. Belli bir ücret “(w)” alan bürokratların *fayda fonksiyonu*, sağladıkları getirinin doğrusal bir fonksiyonu olmaktadır. Ayrıca bürokratların yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmek ya da gerçekleştirilmemesi gibi iki seçeneği bulunmaktadır. Gelecekte elde edilebilecek getirinin iskonto faktörüyle “ $\beta = 1/(1+r)$ ” şeklindedir. Rasyonel davranış gösteren bir bürokratin t döneminde, elde etmeyi beklediği gelir Denklem (3)’te gösterilmektedir.

$$V(t) = w + \max [b-c + U(t), \beta V(t+1)] \quad (3)$$

Denklem (3)'te yer alan b notasyonu rüşvetin değerini, c notasyonu bürokratin yolsuzluk yapması sonucunda katlanacağı maliyeti, " $b - c + U(t)$ " ise yolsuzluk faaliyetinin gerçekleştirilmesi durumunda, t döneminde sağlanacak getiriyi göstermektedir.

Bürokratin yolsuzluk yapmamayı tercih etmesi durumunda mesleğini koruyacak dolayısıyla da gelecek dönemde " $\beta V(t+1)$ " kadarlık bir getiri elde edecektir. Bürokratin yolsuzluğu tercih etmesi durumunda elde etmeyi beklediği getiri Denklem (4)'te gösterilmiştir.

$$"U(t) = (1-s) \beta V(t+1) + s[y(\beta V(t+1)) - B] + (1-y)(-b)j" \quad (4)$$

Denklem (4)'teki " $0 \leq s \leq 1$ " arasında bir değer alan s notasyonu yakalanma olasılığını göstermektedir. Bürokratin " s " yakalanma olasılığını, " $(1-s)$ " ise yakalanmama olasılığını ifade etmektedir. Bürokrat yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirirken yakalanmazsa gelecek dönemdeki kazancı, Denklem (4)'teki değer olacaktır. Bürokrat, yolsuzluk yapan veya yapmayan iş arkadaşları tarafından ihbar edilip yakalanabilir. Dolayısıyla bu durumda iş arkadaşları, yolsuzluk yapan bürokrati üstlerine şikâyet ederler. Üstler ise bir an önce bu kişinin aldığı rüşvet gelirine el koyarak işten çıkartırlar. Bunun sonucunda yolsuzluk yapan bürokratin gelecekte elde edeceği gelir, " $s(1-y)$ " yakalanma olasılığıyla " $(-b + \beta_0)$ " kadardır.

Yolsuzluk yapan bir bürokratin yakalanmasına neden olan iş arkadaşı da yolsuzluk yapıyorsa bürokrat, bu arkadaşına kendisini şikâyet etmemesi karşılığında rüşvet verebilir. Verilecek olan rüşvet ise " B " değerine eşit olacaktır. Bu analizde, " $B=b$ " olduğu kabul edilmiştir. Bunun neticesinde yolsuzluk yapan bürokratin gelecekte elde edeceği gelir, " sy " yakalanma olasılığıyla " $(-B + \beta V)$ " kadar olacaktır.

Yolsuzluk yapan bürokratla bu durumu görmezden gelen diğer bürokratların, yolsuzluk faaliyeti gerçekleşmemesi halinde, sağlanacak getiri Denklem (3)'ten elde edilebilmektedir. Yolsuzluğun olmaması durumunda elde edilecek kazanç ise Denklem (5)'te gösterilmiştir.

$$"V = w/(1-\beta)" \quad (5)$$

Yolsuzluk yapma seçeneğinin tercih edilmesi durumunda elde edilecek kazanç Denklem (6)'da gösterildiği gibidir.

$$"V_b = w + b(1-s) - c / 1 - \beta(1-s(1-y))" \quad (6)$$

Eğer V_b pozitifse yolsuzluk yapmanın dürtüsü artacak ve bürokratlar bu durumda daha fazla yolsuzluk faaliyeti gerçekleştirecektir. Dolayısıyla " $V_b > V$ " olması durumunda rasyonel davranış sergileyen bürokrat, yolsuzluk faaliyeti gerçekleştirecek ve sonuçta yolsuzluk yapan bürokrat sayısında artış olacaktır.

Denklem (5) ile Denklem (6) aynı denklemde gösterilip iskonto oranı " $\beta = 1/(1+r)$ " olarak kabul edilirse Denklem (7) elde edilir.

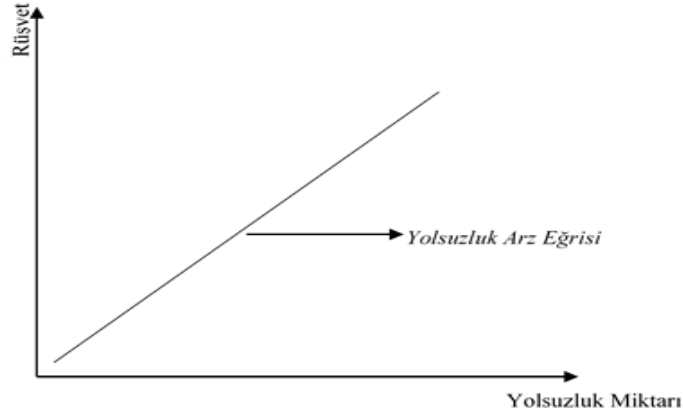
$$"c < (1-s)b - s(1-y)w/r" \quad (7)$$

Denklem (7)'de c maliyeti, " $(1-s)b - s(1-y)w/r$ " yolsuzluktan beklenen kazancı, " $s(1-y)w/r$ " gelecekte kaybedilmesi beklenen geliri ve " $(1-s)b$ " ise "rüşvetin beklenen değerini" ifade etmektedir. Bürokratların yolsuzluk eylemini gerçekleştirmesiyle maruz kalacakları maliyet beklenen parasal kazançtan daha düşükse kamu çalışanları, yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmeyi tercih edeceklerdir.

Sonuç olarak yolsuzluk arz fonksiyonu, " $(1-s)b - s(1-y)w/r$ " denkleminde oluşacak ve her bir bürokratin yolsuzluk eylemini tercih etmesi, maliyetlerle birlikte " y, b, w, s ve r " değerlerine de bağlı olacaktır. Bu çerçevede, yolsuzluk eylemine bulaşmış bürokrat sayısının

artması (y), rüşvet değerinin yükselmesi (b), düşük ücret seviyesi (w), yakalanma olasılığının düşük olması “(s)” ve yüksek iskonto oranı (r), yolsuzluk arzının artmasına yol açacaktır.

Yolsuzluk arz fonksiyonunun grafiksel gösterimi, Şekil 1’de sunulmuştur. Yolsuzluğun gerçekleşebilmesini olanaklı kılan temel etmen, yolsuzluktan elde edilen kazançtır. Nitekim kazanç arttığı sürece yolsuzluk eylemini gerçekleştirmek daha fazla tercih edilebilir bir durum haline gelecektir. Bu bağlamda, rüşvet ile yolsuzluk arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Nitekim grafiksel olarak yolsuzluk arz eğrisi, pozitif bir eğime sahiptir. Şekil 1’de görüleceği üzere yolsuzluk miktarı, rüşvet (yolsuzluğun cari fiyatı) miktarıyla birlikte yükselmektedir (Zhong ve Shu, 2004: 5).

Şekil 1: Yolsuzluk Arz Eğrisi

Kaynak: (Zhong ve Shu, 2004: 5).

Arz eğrisinin esnekliği, “yolsuzluk arz eğrisi”nin eğimini belirleyen önemli faktörlerden biridir. Yolsuzluk arz eğrisinin esnekliği, rüşvet miktarındaki göreceli değişimin yolsuzluk arzındaki değişime oranıdır. Bir başka ifadeyle bu esneklik, yolsuzluğu temsil edenlerin rüşveti artırma veya azaltma konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Bu hassasiyet yüksekse arz eğrisi düzleşecek ve yolsuzlukta önemli farklılıklar ortaya çıkacaktır. Esneklik düşükse arz eğrisi daha dik olacak ve rüşveti azaltmanın veya artırmanın yolsuzluğa etkisi sınırlı olacaktır (Çelen, 2007: 37).

1.2. Yolsuzluk Talep Fonksiyonu

Yolsuzluğun arz yönüne yönelik literatürde pek çok çalışma bulunmasına rağmen talep tarafının çok az ilgi gördüğü gözlemlenmiştir. Oysa yolsuzluk (zimmete para geçirme hariç) genellikle her iki tarafın karşılıklı gerçekleştirdiği bir eylemdir. Yani işin hem talep tarafı hem de arz tarafı mevcuttur. Bu bağlamda yolsuzluğa neden olan motivasyonların ve faktörlerin daha iyi tespit edilebilmesi ve yolsuzluğun denge koşullarının belirlenebilmesi için hem talep tarafının hem de arz tarafının incelenmesi gerekmektedir.

Yolsuzluk talep edenler, genellikle kamusal mal veya hizmetin kullanılmasından kazanç elde edebilmek için kamu görevlisine (bürokrat) rüşvet teklif eden kişi veya gruplardır (Andving ve Moene, 1990: 64). Bu kişi veya gruplar rüşvet vererek elde edecekleri haksız kazancı en çoklaştırmak istemektedir. Yolsuzluk karşılığında bu kişilerin ödedikleri bedel ise elde etmeyi amaçladıkları kazancı azaltıcı etkide bulunan temel etmendir. Ödenen rüşvet miktarındaki artış, yolsuzluğun talep miktarında bir azalmaya yol açmaktadır. Çünkü yolsuzluk, etik ve hukuka uygun hareket etmekle karşılaştırıldığında

çekiciliğini yitirecektir (Çelen, 2007: 36-37). Ancak yolsuzluğa ilişkin talep fonksiyonu aynı zamanda yolsuzluk durumunda ortaya çıkacak maliyetlere (hem gerçek hem de manevi), ürünlerin satışı için ödenmesi gereken maliyetlere, satış hasılatına ve beklenen cezaya da bağlıdır.

Bu çerçevede yolsuzluk talep fonksiyonu Denklem (8)'de gösterildiği gibidir (Rose-Ackerman, 1975: 189-190):

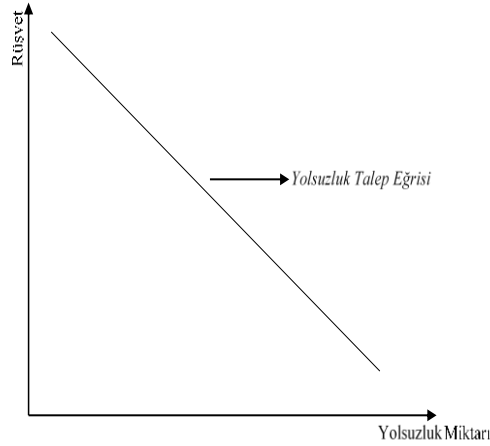
$$“\pi(X)=(P \times Q) - T - X - D(X) - N(X)” \quad (8)$$

Denklem (8)'de “ $\pi(X)$ ” yolsuzluğu talep eden kişi veya firmaların kazancını, “P” yolsuzluğu talep eden kişi veya firmaların üretimlerinin toplam satış değerini, “Q” yolsuzluğu talep eden kişi veya firmaların *üretim miktarını*, “T” toplam üretim maliyetini, “X” rüşvet miktarını, “ $D \geq 0$ ”, “ $N \geq 0$ ” olmak koşuluyla “D(X)” beklenen ceza miktarını, “N(X)” rüşvet vermenin sonucunda gerçekleşecek reel ve ahlâki maliyeti ifade etmektedir.

$$“(P \times Q) \geq T + X + D(X) + N(X)” \text{ veya } “\pi(X) \geq 0” \quad (9)$$

Buna göre gerçekleşen sonuç Denklem (9)'daki gibiyse kişi veya firmalar, rüşvet vereceklerdir. Bu durum oluşmuyorsa rüşvet vermeyecek dolayısıyla yolsuzluk eylemi de gerçekleşmeyecektir.

Yolsuzluğa yönelik talep fonksiyonunun grafiksel bir temsili Şekil 2'de gösterilmektedir. Yolsuzluğun ortaya çıkmasına katkıda bulunan ana faktör, yolsuzluk faaliyetlerinden elde edilen kârdır. Ancak talep fonksiyonunda kişilerin ödediği rüşvet miktarı, yolsuzluk faaliyetlerinden beklenen geliri azaltıcı etkiye sahip olduğundan, rüşvet miktarındaki artış yolsuzluk faaliyetlerine olan talebi olumsuz yönde etkilemektedir. Başka bir deyişle rüşvet miktarıyla yolsuzluk talebi arasında “doğrusal olmayan bir ilişki” vardır. Yolsuzluk talep eğrisi Şekil 2'de görüldüğü gibi negatif eğimlidir ve yolsuzluk düzeyi arttıkça rüşvet miktarı (yolsuzluğun piyasa fiyatı) azalmaktadır (Zhong ve Shu, 2004: 5).

Şekil 2: Yolsuzluk Talep Eğrisi

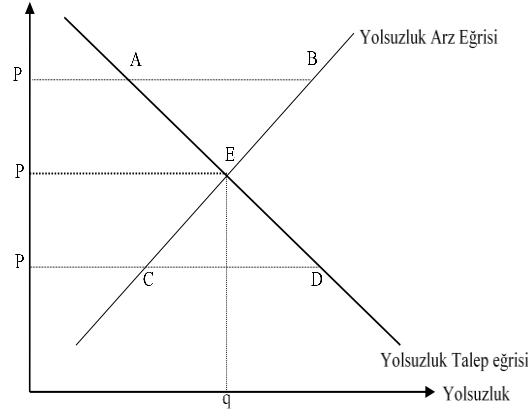
Kaynak: (Zhong ve Shu, 2004: 5).

“Yolsuzluk talep eğrisi”nin eğimini belirleyen bir diğer önemli faktör talep eğrisinin esnekliğidir. Yolsuzluk talep eğrisinin esnekliği, rüşvet miktarındaki nispi değişimin yolsuzluk talebindeki değişime oranını ifade etmektedir. Bir başka deyişle bu esneklik, yolsuzluk iddialarının rüşvetteki artış veya azalışa olan hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bu duyarlılığın çok yüksek olması talep eğrisini düzleştirecek ve yolsuzlukta büyük farklılıklara neden olacaktır. Esnekliğin düşük olması durumunda talep eğrisi dikey hale gelecek ve

rüşvetteki artma veya azalmanın yolsuzluk üzerindeki etkisi sınırlı olacaktır. (Çelen, 2007: 37).

1.3. Denge Yolsuzluk Düzeyi ve Değişimi

Denge yolsuzluk düzeyi, yolsuzluk arz ve talebinin birbirleriyle kesiştikleri noktada oluşacaktır. Şekil 3'te, yolsuzluk talep ve arz eğrisinin kesiştikleri E noktasında denge oluşmaktadır. Burada, p_1 denge yolsuzluk fiyatını, q_2 ise denge yolsuzluk miktarını ifade etmektedir. Yolsuzluk arz edenler, p_2 fiyatından hizmetlerini arz etmek istediklerinde, buna bağlı olarak yolsuzluk talebi azalacak ve "AB" kadarlık arz fazlası meydana gelecektir. Dolayısıyla yolsuzluk arz edenlerin arz miktarlarını azaltmaları gündeme gelecektir. Bunun tersi durumdaysa örneğin p_3 fiyatında, yolsuzluk talebi yolsuzluk arzından fazla olacaktır. Bu durumda "CD" kadarlık talep fazlası oluşacaktır. Bunun sonucunda yolsuzluğun birim tutarı artarak E noktasına yaklaşacaktır (Çelen, 2007: 36). Denge noktası (E), yolsuzluğun hiçbir zaman sıfır seviyesine düşmeyeceğini göstermektedir.

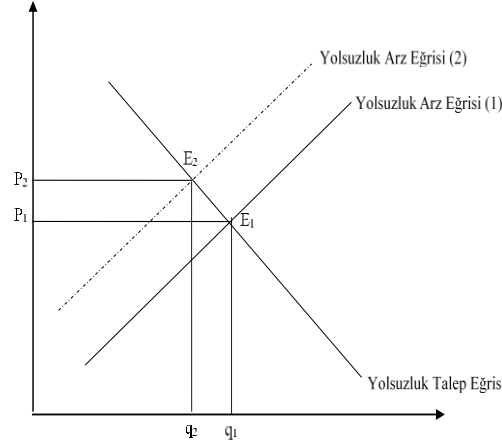
Şekil 3: Denge Yolsuzluk Düzeyi

Kaynak: (Çelen, 2007: 37).

Dolayısıyla ulaşılan denge istikrarlı bir dengedir. Yani diğer faktörler değişmedikçe (ceteris paribus) bu denge değişmeyecektir (Güvel, 2004b: 57). Bu diğer faktörler, rüşvetin düzeyinin yanı sıra yolsuzluğun talep ve arzının beklenen faydasını etkileyen faktörlerden oluşmaktadır (Zhong ve Shu, 2004: 6). Bu faktörler kişinin kendisinden kaynaklanan faktörler olabildiği gibi, kendisi dışından kaynaklanan faktörler de olabilir. Kişinin kendisinden kaynaklanan unsurlar; Bunlar beklentiler, inançlar, cezai yaptırımlar ve yakalandığı takdirde kişinin mali durumu gibi faktörlerdir. Diğer yandan, bireyin dışında ortaya çıkan faktörler arasında ekonomik (bağımsızlık, hesap verebilirlik ve karar almada rekabetçilik), sosyal (etnik farklılıklar ve eğitim düzeyi) ve politik unsurlar (demokrasi gücü, basın ve yayın özgürlüğü, seçim sistemi vb.) yer almaktadır (Dabla -Norris, 2000: 3-4). Ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapısına göre değişen bu faktörler (Treisman, 2000: 402), yolsuzluk arz ve talebini etkilemekte ve yolsuzluğun değişmesine neden olmaktadır. Treisman (2000) tarafından yapılan bir çalışmada, bu unsurların bazıları detaylandırılmış ve bunların yolsuzluk seviyeleri üzerindeki etkileri test edilmiştir. Bu çalışmada belirlenen faktörler şunlardır (Treisman, 2000: 402-405):

- “Etkili bir hukuk sisteminin varlığı, yolsuzluk faaliyeti sonucunda yakalanma oranını artırmakla birlikte cezai yaptırımın da yüksek olmasına yol açacaktır. Yani, yolsuzluğu arz eden kamu görevlisiyle yolsuzluğu talep eden bireyin veya firmanın katlanacağı maliyetin yükselmesine yol açacaktır. Sonuç olarak etkili bir hukuki sisteminin varlığı veri bir rüşvet seviyesinde yolsuzluk arz ve talebini azaltan bir etkiye sahip olacaktır.
- Basın özgürlüğü ve güçlü bir sivil toplumun varlığı, yolsuzluk faaliyetlerinin açığa çıkmasını ve bu faaliyetlerin kamuoyu önünde sorgulanmasını artıracığından, yolsuzluğun beklenen maliyetleri artacaktır. Bu, belirli bir rüşvet seviyesinde yolsuzluk arz ve talebini azaltacaktır.
- Demokratikleşme, denetimlerin etkinliğini, idarenin şeffaflığını ve yargının tam bağımsızlığını sağlayacaktır. Bu, yolsuzluğun beklenen maliyetlerini artıracığından, belirli bir rüşvet seviyesinde yolsuzluğa yönelik arz ve talebi azaltacaktır.
- Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin büyüklüğü, kişi başına düşen gelirin yüksek olması, eğitim, sağlık hizmetlerinin daha iyi olması nüfus vb. hizmetlere erişime yol açacaktır. Bu durum vatandaşları ek gelir elde etmek için yolsuzluk faaliyetlerine başvurmamaya zorlayacaktır. Çünkü düşük gelir veya yoksulluk insanları yolsuzluğa sürükleyen en önemli faktördür. Sonuç olarak, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin yüksek olması, belirli bir rüşvet düzeyinde yolsuzluk arz ve talebini azaltıcı etki yapacaktır.
- Devletin ekonomideki rolünün düşük olması yolsuzluk fırsatlarını da azaltacaktır. “Karmaşık bir vergi sistemi ve kurallarının varlığı” ihtiyari karar alma yetkisini artıracığından yolsuzluğun oluşması için uygun ortamın oluşmasına zemin oluşturacaktır. Ancak bu aynı zamanda tekelleşmeye yol açacak ve yolsuzluğun uygulanmasını da olumlu etkileyecektir. Bu nedenle, ekonomideki rolünün sınırlandırılması, belirli bir rüşvet seviyesinde yolsuzluğun arz ve talebini azaltacaktır.
- Ticari kısıtlamaların olmayışı rant arayışını ve tekeli davranışı azaltır. Belirli malların ithalatının kısıtlanması veya ithalatın belirli bir lisansa tabi tutulması, o lisansı veya kotayı tahsis eden kişi veya kuruluşun yolsuzluk yapmasına olanak tanıyacaktır. Dolayısıyla, ticari kısıtlamaların (özellikle ithalat kısıtlamalarının) azaltılması veya kaldırılması, belirli bir rüşvet seviyesinde yolsuzluğa yönelik arz ve talebi azaltacaktır.”

Sonuç olarak, rüşvet seviyesinin sabit kalması koşuluyla yolsuzluğu etkileyen bu faktörler, yolsuzluğun arz ve talep fonksiyonunu etkileyerek yolsuzluğun denge düzeyinin oluşmasına ve değişmesine yol açabilmektedir. Örneğin Şekil 4'te görüldüğü gibi etkin bir hukuk sisteminin varlığı, sivil toplum kuruluşlarının gücü, basın özgürlüğü, ekonomik gelişmişlik düzeyi, ticari kısıtlamaların olmaması, ücretlerin yüksek olması vb. faktörlerin varlığı halinde yolsuzluğun arzı azalacak ve bunun sonucunda arz eğrisinin bozulması sola doğru hareket edecektir. Bu durum, yolsuzluğu azaltıp rüşvet düzeyini artıracaktır (Zhong ve Shu, 2004: 6).

Şekil 4: Denge Yolsuzluk Düzeyindeki Değişim

Kaynak: (Zhong ve Shu, 2004: 6).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şahsi kazanç amacıyla etik değerlerden veya yasalardan sapmayı ifade eden *yolsuzluk olgusu*, ekonomik, sosyal ve ahlaki pek çok boyutu olan önemli bir sorundur. Yolsuzluğa elverişli ortam yaratan sistemin özelliklerinin incelenmesi, yolsuzluğa katkıda bulunan faktörlerin belirlenmesi, neden-sonuç ilişkilerinin araştırılması sorunun çözümünde ilk ve en önemli adımlardır. Yolsuzluk tek bir nedene bağlı olmayan karmaşık bir olgudur. Bu olguyu besleyen ekonomik, politik, hukuki, sosyo-kültürel gibi çeşitli faktörler bulunmaktadır.

Yolsuzluk olgusu çeşitli sosyal bilimlere ortak bir çatı altında birleştirme özelliği taşımaktadır. Bu nedenle sosyal bilimlerin neredeyse her dalı, yolsuzluk sorununu kendi disiplini açısından açıklamaya çalışmaktadır. Yolsuzluk olgusuna ilişkin ekonomik araştırmalar, özellikle bu kavramın niceliksel analizi ve ölçümü yoluyla genişlemeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda Becker (1968) ile birlikte; Rose-Ackerman (1975); Klitgaard (1988) ve Tanzi'nin (1998) bu alandaki çalışmaları, ekonomi ve yolsuzluk literatürünün gelişmesini ve yayılmasını başlatan başlıca çalışmalar olarak adlandırılabilir. Bu dönemde yolsuzluğa ilişkin ampirik çalışmalar, ekonomi biliminin bu alana yönelmesine ve bu alanda kapsamlı araştırmalar yapmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışmalar yolsuzluğun ekonomik sonuçlarını tespit etmeyi amaçlarken aynı zamanda yolsuzluğun ekonomik nedenlerini de tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, literatürde yolsuzluğun ekonomik sonuçlarını tespit etmeye yönelik yapılan çalışmaların yolsuzluğun nedenlerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalardan daha fazla olduğu söylenebilir.

Genellikle yolsuzluğun ekonomik sonuçlarını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmalar, yolsuzluğun ekonomide bazı olumsuz sonuçlara yol açtığını belirtmektedir. Her disiplinin yolsuzluk olgusuna bakış açısı kendi öğretisi ve yöntemleri doğrultusunda olmaktadır. Bu bağlamda, farklı disiplinlerin yolsuzluk olgusuna ilişkin çalışmaları ve bu çalışmalarda kullanılan yöntemler de farklılık göstermektedir. İktisadın birçok çalışma alanında referans yöntem olarak tercih ettiği "arz-talep mekanizması", yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran koşulların tespit edilmesinde ve kalkınmanın yönünün belirlenmesinde önemli ve faydalı ipuçları sunabilmektedir.

Yolsuzlukla mücadelenin en etkili yolu yolsuzluğun nedenlerini ortadan kaldırmaktır. Herhangi bir sorunun çözümü için, bu soruna neden olan sebeplerin ortadan kaldırılmasının

asıl çözüm yöntemi olduğunu bilmelisiniz. Bu görüşe göre, sebeplere değinilmeyen bir adım, çözüm bulmak yerine yeni sorunlara yol açabilir. Bu nedenle yolsuzlukla mücadele yöntemlerinin belirlenebilmesi için öncelikle nedenlerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Buna göre her ekonomik tercihte olduğu gibi yolsuzluk eylemini uygulama tercihinde de yolsuzluğun arz ve talep fonksiyonunu oluşturan iki taraf olduğu söylenebilir. Böylece yolsuzluğun arz ve talep fonksiyonunu belirleyen faktörler üzerinden ekonomide yolsuzluğa neyin sebep olduğu sorusuna doğru yanıtlar vermek mümkündür. Bu süreç bir anlamda yolsuzlukla mücadelede bizi doğru ve etkili bir politikaya götürebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50, yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abed, G. T. & S. Gupta (2002). The Economics of Corruption: An Overview. *Governance, Corruption & Economic Performance*, (Ed. G. T. Abed & S. Gupta), IMF Press, September, 1-19.
- Aidt, T. S. (2003). Economic Analysis of Corruption: A Survey. *The Economic Journal*, 113 (November), Royal Economic Society, Published by Blackwell Publishing, Oxford, 632-652.
- Andving, J. C. & Moene, K. O. (1990). How Corruption May Corrupt. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 13, 63-76.
- Ata, A. Y. (2009). *Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Becker, G. S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 76, 169-217.
- Bowles, R. (1999). Corruption, <http://encyclo.findlaw.com/8500book.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.08.2023).
- Broadman, H. G. & Recanatini, F. (2002). Corruption and Policy: Back to The Roots. *The Journal of Policy Reform*, 5(1), 37-49.
- Broadman H. G. & Recanatini, F. (2000). Seeds of Corruption: Do Market Institutions Matters?, World Bank Policy Research Working Paper, No. 2368, June.
- Çelen, M. (2007). *Yolsuzluk Ekonomisi*. İstanbul: İSMMMÖ Yayını.

- Dabla-Norris, E. (2000). A Game-Theoretic Analysis of Corruption in Bureaucracies. IMF Working Paper, WP/00/106.
- Gray, C. W. & Kaufman, D. (1998). Corruption and Development. *Finance and Development*, 35, No. 1, March, 7-11.
- Gürgür, T. & Shah, A. (2000). Localization and Corruption: Panacea or Pandora's Box?, World Bank Policy Research, Working Paper 3486, November
- Güvel, E. A. (2004b). *Suç ve Ceza Ekonomisi*. Ankara: Roma Yayınları.
- Güvel, E. A. (1998b). Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi. *İşletme Finans Dergisi*, 13(146), 26-37.
- Güvel, E. A. & Ata, A. Y. (2009). Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı. *Sosyoekonomi Dergisi*, (1), 123-147.
- Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption*. England: University of California Press.
- Lederman, D., Loayza, N. V. & Soares, R. R. (2005). Accountability and Corruption: Political Institutions Matter. *Economics and Politics*, 17(1), 1-35.
- Luo, Y. (2004). An Organizational Perspectives of Corruption. *Management and Organization Review*, 1(1), 119-154.
- Mankiw, N. G. (1998). *Principles of Economics*, Fort Worth: Dryden Press.
- Mauro, P. (1998). Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research. *Finance and Development*, 11-14.
- Morgan, A. L. (1998). Corruption: Causes, Consequences and Implications. The Asia Foundation Working Paper Series, No: 9, October.
- Rose-Ackerman, S. (1975). The Economics of Corruption. *Journal of Public Economics*, 4, 397-417.
- Tanzi, V. (1998). Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures. *IMF Staff Papers*, 45(4).
- Treisman, D. (2000). The Causes of Corruption: A Cross-National Study. *Journal of Public Economics*, 76, 399-457.
- Türkkan, E. (2001). *İkinci En İyi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Zhong, N. & Shu, Y. (2004). The Causes, Consequences and Cures of Corruption: A Review of Issues, July, <http://www.transparency.org>, (Erişim Tarihi: 20.08.2023).